

Tengercsepp

AFORIZMÁK, GONDOLATI FUTAMOK, ÍRÓI NOTESZLAPOK

II.

POLITIKA

Mindig többféle zászló lobog — szemben is egymással —, mint ahány jelszót föl lehet rájuk írni.

*

Nincsen olyan zár, amelynek nem lehet több kulcsa egynél.

*

Tanulságok egy nemzedék tapasztalatából:

- Nem tűrhetjük, hogy helyettünk mások politizáljanak.
- Még kevésbé szabad eltűnnünk, hogy mi politizáljunk mások helyett.

*

Minden párttag — született pártonkívüli.

*

Ha a cél nem képes szentesíteni az eszközt, akkor az eszköz bizonyosan megszenteltleníti a célt.

*

Nem sokat bízhatunk olyan katonákra, akik málhájukban hurcolják a civil ruhát.

*

Azokat is válogassa meg az ember, akikhez semmi köze sincs.

*

Ő csak aláfeküdt.

Mire az illető megerőszkolta.

*

Nem ellenfeleivel nehéz betartatni a törvényeket az uralkodó pártnak, hanem híveivel.

*

Üsd a vasat — bemelegszik.

*

Erősnek erőszak nem kenyere.

*

Egy ismerős disszidensre:

Így is igaz: pandúrból lesz a legnagyobb zsvány.

*

Akinek isten a barátja, egy pokolrakomány ördög az ellensége.

*

Nálunk — így van ez másutt is? —, mióta az eszemet tudom, sokkal többen „politizálnak”, mint ahányan *csinálják* a politikát. Mennyivel egészségesebb lenne, ha kiki a saját portáján, lehetőségeihez mérten több időt, energiát s szenvedélyt fordítana a politikai *tettek*re, mint a „politikus” szavakra.

*

Győzelemnek azt szokás tekinteni, ami a győztes személyes hiúságát is kielégítheti. Viszont akinek az *ügy* a fontos, nem a személyes tündöklés, lemond a triumfálásról — hátha így a legyőzöttet is megnyerheti az *ügynek*.

*

Ha egyszer az *ügy* fontosabb, mint a szerep, a bajnoki tündöklés, a személyes presztízs, akkor politikában, közügyekben, közéleti tuskodásokban nincs helye a hiúságnak, az önértékesedésnek.

Mínthogy a sértődésnek sincs helye.

*

A lényegében egyet akarók széthúzása, perpatvarai, viaskodásai — „magyar betegség”?

Lehet azért valami ebben.

De akkor csak *tünete* annak a mélyebben rejtőző kórnak, hogy nálunk a szerepforradalmiságnak kedveznek a — kuruc-rebellis — hagyományok is, a hazai viszonyok is, a népi „elvárások” is. A szolgálat forradalmiságával szemben.

Márpedig a szerepforradalmárok vetélytársak a rivalda előtt akkor is, ha akár ugyanazt akarják.

*

Szél ellen csak cikcakkban lehet vitorlázni.

Ámde a cikcakkért nem a hajós — a szél a felelős.

Sokan a cikcakkban a hajós elbizonytalanodását vélik felfedezni. Holott épp a szívósságát igazolja.

S mi van akkor, ha az ellenszél fúj cikcakkban? Hol jobb felől, hol bal felől?

Akkor úgy is lehet kormányozni a vitorlákat, hogy a hajó zsinóregyenesen haladjon célja felé?

*

A pákász *tapogató* kézhezálló eszköz minden létező politikai *lápon*. És minden létező politikai haladás útját ingoványos mély árkok szegélyezik. És nem megbízható irányzékkal osztogatják „jobboldali” és „baloldali” minősítéseiket azok, akik az árkokban közlekednek.

Ösztönné vált már bennünk: keresni a járható utat az ingoványos mély árkok között, a lehetőséget a lehetetlenségek között, s ha ez a tapogatózás „harmadik utas”, magamat is rajta kell kapnom akárhányszor.

Ha jól értem: a politikában a *kétfrontos harc* ennek a módszernek a legalizált változata.

*

Tarthatatlan s járhatatlan a „harmadik út”, ha kísérlet a polarizálódást megelőző állapot fenntartására, ha ennek az állapotnak a konzerválását célozza.

De a leginkább járható út is lehet a „harmadik”, ha a polarizációt szükségképpen követő és túlhaladó *szintézis* megalapozása.

*

Jobboldal? — Baloldal?

Szélsőjobb? — Szélsőbal?

Ne tévesszen meg senkit, hogy a politikai szélsőségek néha egy kanál vízbe belefojtanák egymást a látványos gyűlölködésben. Hiszen egyik a másiktól él!

Olyanok, mint a rossz házaspár: üti, veri, marja egymást, de azért *egymástól szaporodik*.

*

Aki fél szemére vak, fél fülére süket, fél karjára béna — az legalábbis *untauglich* frontszolgálatra a politika hadszínterein.

*

Mi címen lehet akárcsak idézőjel közt is „baloldali” a munkásmozgalom tory-frakciója? A vaskalap — vaskalap. Sosem a cselekvésre-változtatásra törekvés, mindig a maradiság jelképe volt.

*

A jó vezető meghallgatja az ellentétes véleményeket, s úgy dönt.

A rossz vezető kiirtja az ellentéteket — annyi, mintha bekötött szemmel ülne a volánhoz.

*

Az indulatok nem tűrik az érveket. A politikában erősebb tényező — legalábbis a rövid távon ható tényezők közt — a beállítódás irányítása, a feltöltés indulatokkal, mint az igazság, a tények, az okos érvek képviselete. Nemzeti, faji stb. indulatokkal ha már a feltöltés megtörtént, a külsős mechanizmusa kioltja a bármilyen fényes igazságokat is.

*

Manipulációs vezérfonal:

A számukra kellemes hazugságot készségesen és hálásan elhiszik az emberek. A számukra kellemetlen igazság feldühíti őket, s annál kevésbé hiszek el.

*

Bármennyire szükségszerű lépcsőfok a fejlődésben a konszolidáció — a változás, a mozgás megszilárdítása? —, eleve magában rejt olyan feszültségeket, ellentmondásokat, amelyekből történelmi, százados méretű hazugságok sarjadhatnak ki.

*

A közösségre alapozunk a politikában *vagy* az egyénre?

A közösség érdekeit helyezük előtérbe *vagy* az egyén érdekeit?

A közösségi normákat tegyük kötelezővé azoknak is, akik másként szeretnének élni, *vagy* az egyén szabadságjogait terjesszük ki olyan esetekre is, amikor törekvése eltér a közösség érdekeitől-normáitól?

Hogyan kell lemérni a kígyót: a fejtől a farkáig *vagy* inkább a farkától a fejéig?

És mi van akkor, ha megmérjük innen is, onnan is, de nem egyezik az eredmény? Vajon a mérőeszközben keressük a hibát? A módszerben? A kígyóban? Vagy magunkban?

*

A sebes víz is partot mos. Méghozzá sokkal hamarabb.

*

Minél előbb!

Vagy legalább később. De hamarabb, mint soha.

*

Tempóérzék kell a politikához. A vastörvények érvényesülése vonalán minden elérhető (amit a történelem már napirendre tűzött, s voltaképp spontán is érvényesülne) — de segíthetjük a törvény érvényesülését, gyorsíthatjuk. Módjával, mert nagyobb veszély a türelmetlenség, mint az értetlenség.

*

„A tett halála az okoskodás” — mégpedig a természetes halása.

Gyilkosa viszont — a hebehurgya türelmetlenség.

*

Az okoskodó jól meg szokott féjni az erőszakoskodóval.

*

Megalkuvás? Reálpolitika?

Házat épít az ember a disznónak, egész disznóéletében gondozza, ellátja, a legjobb disznófalatokkal eteti. S aztán egy téli hajnalon benyújtja neki a számlát.

Ha a disznó vagy a birka, vagy a tyúk gondolkozó lény volna, vajon mit választana szívesebben: beleszületni a vad természetbe, naponta küszködve megszerezni az élelmet, télben, fagyban, nyári forróságban és folyamatos életveszedelemben az erdők-mezők vérszomjas ragadozói között? Vagy gond nélküli élet, ingyen koszt-kvártély, míg a gazda a kést a kezébe nem veszi?

*

A bátor egereket kedvelik a macskák.

*

Lehetséges, éltek valaha a földön bátor egerek és vakmerő nyulak is. Írmagjuk sem maradt.

*

Hallottam valakitől:

A macska elszundikálhat — az egér nem.

*

Türelmét veszve belenyávogott a macska az egérlyukba:

— Gyáva, lapító, gerinctelen népség! Hát egyikben sincs annyi tisztesség, hogy élém álljon, és nyíltan, őszintén, becsületesen a szemembe mondja, ha valami kifogása van?!

*

Hamarabb jelzi a gyenge nádszál a közelgő vihart, mint a rendíthetetlen vasbeton oszlopok.

*

Könnyű a nádznak, merre hajoljon. Sosem fújja a szél egyszerre kétfelől.

*

A bármilyen jó szándékkal, tiszta szenvedéllyel, őszinte meggyőződéssel *erőszakolt* izlés, *erőszakolt* hit, *erőszakolt* szemlélet sűrűn beoltja ellenmérgeit a lélekbe, s előbb-utóbb nemcsak természetes vonzását veszíti el — már-már taszít. Azok is eltávolodnak tőle, akik valamikor szerették.

A minden más hangot elnyomó hangerő, s minden más árnyalatot kioltó szín, a minden más irányzatot megsemmisíteni akaró irányzat végtére önmagát oltja ki, nyomja el, semmisíti meg, legalábbis egy emberöltőnyi időre.

*

Jóból is megárt az erőszak.

*

Mosolygós gazdának de sokszor harapósak az ebei!

*

Bújj vissza a bárány bőrébe, farkas, ha csakugyan ijesztgetni akarsz. Farkasnak úgy mi már jobban ismerünk.

*

Aki, míg küzd — nincs megalázva.

*

Semmi sem lehet annyira *igen*, hogy a *nem*-re ne hagyjon némi esélyt a tolmácsoknak, a kommentátoroknak, a magyarázóknak, az értelmezőknek.

*

Kvázi-szocializmus.

Kvázi-demokrácia.

Kvázi-önkormányzat.

Kvázi-gazdaságirányítási rendszer.

Kvázi-stb. stb.

— Vigyázat! elkvázisodunk!

*

A politikai hatalom nem utolsósorban attól hatalom, hogy ő *minősít*; jogot formál rá, és többnyire él is a jogával, hogy a hatókörében eseményeket, jelenségeket, szándékokat, törekvéseket ő minősíthessen, így a szellemi megnyilvánulásokat is. Ez a minősítés ugyan jelen érvényű és egyben önminősítés, de mint önminősítés, a jövőben nyer végső értelmet.

*

Széljegyzet:

Nem árt az a Napnak, ha az ő fényéért a Holdat dicsérik a költők.

*

Kis ember nagyobb emelvényre vágyik.

*

Ha már kakas, maga alá tud kaparni annyi dombocskát, ahol ő kukorékolhat.

*

A téridő egysége, a négy dimenzió, felfogható úgy is, mint politikai, társadalmi, világnézeti probléma...

A ma-centrikus és a haza-centrikus szemlélet hasonló torzulásokhoz vezethet, mint az idő és a tér fogalmának abszolutizálása. Holott: sehol annyi *relativitás*, mint éppen az emberi társadalomban! A fogalmak, a törekvések, a korszellem — minden relatív. A „világűrben” elhelyezkedő — külső — szemlélőnek... Ám az adott helyzetben, a valóságos embereknek mégis abszolútnak tetsző kategória, illetve: dolgozhatnak vele, élhetnek vele, mint *abszolút* kategóriával, s annál biztonságosabban élhetnek vele, minél inkább tudják, hogy — *relatív*.

*

Megszokjuk a fogalmak sablonjait. Az erősebb, ugye, erősebb, a gyengébb — gyengébb. Abszolút értéket helyettesítünk be a nagyon is relatív fogalmakba. Holott szó sincs arról, hogy az erősebb minden helyzetben erősebb volna, s a gyengébb minden helyzetben gyengébb.

Kezemben a töltött pisztoly, és erősebb vagyok a világ legerősebb emberénél, ha az illető fegyvertelen. Szemtől szemben erősebb vagyok. Mert hiába kezembem a pisztoly, akár egy hússággal elintézhet az ellenfél, ha jól rejtőzködik.

Minden hatalom csak viszonylagos. S ugyanígy csak viszonylagos minden gyengeség.

A bika, ha a pulit szarvára kaphatná, keresztülrepíthetné a kútgémén is. De a puli, anélkül, hogy leállna öklelőzni, szigorúan betereli a karámba a bikát.

*

Madarat tolláról, *kisembert* barátjáról,
híres-neves nagyembert — ellenségeiről.

*

Végig a történelemben csak a rangbéli, a hivatalbéli embert volt szokás *felfüggeszteni*.

Parasztot, munkást, kisembert sohasem függesztettek fel. Legfeljebb úgy, hogy kirúgták a talpa alól a sámlit.

*

Az *osztály* voltaképp a *hatalomhoz* — valamilyen *hatalomhoz* — való viszony társadalmi tükrére, képlete?

A termelőeszközökhöz való viszony csak abban az esetben meghatározó, ha ez a viszony egyben valamilyen — általában gazdasági — *hatalom* kifejezője?

Az *uralkodó osztály*, sematikusan: a politikai, gazdasági, fegyveres, kulturális, közigazgatási *hatalom* birtokosa, részese?

Az elnyomott rétegek, osztályok: a — mindennemű *hatalomból* — *kirekesztettek*?

Eszerint a műveltség birtoklói nem lehet elnyomni, kirekeszteni, lévén a műveltség is — *hatalom*?

*

A „létező szocializmus” társadalmában nem lévén egymással szemben álló osztályok, a mindennapos élmények, érdekviszonyok sem nevelik-erősítik az egyén kötődését osztályához. Így az *osztály* vonzata egyre inkább nemzetközivé tágu, s ezzel együtt: *eszmévé finomul*.

A tömeget azonban — meggyőződése — a *mindennapos érdekviszonyok* formálják-nevelik a leghatásosabban. Illúzió arra számítani, s veszedelmes illúzió arra *építeni*, hogy *eszmévé finomult vonzatok áramkörébe* — túl a *szűkebb mozgalmi rétegeken* — a *nép tömegestül bevonható*.

A szocialista nemzet „ragasztóanyaga” — kohéziója — nélkül úgy tetszik, könnyen föl-lazulnak az eszmévé finomult kötelékek — a nemzetközivé szerveződő *osztályhoz* is.

*

Meglehet, a kő nem ugyanaz, csak a botladozás.

*

Az elvakult személy csak kivételesen lehet hasznos, de a politikában mindig, *kivétel nélkül* kártékony.

*

Haladni a kívánatos tempóban, erős ellenállással szemben — nehéz.

De van ennél sokkal nehezebb is: *csak a kívánatos* tempóban haladni, ha nincs ellenállás, sőt még ösztökélnek, lökdösnek is előre az elmaradhatatlan ingyenbátrak, szerepforradalmárok. S provokátorok.

*

Két-három lépés elég volna ahhoz bármilyen helyzetben, bármely sakkmasternek, hogy a maga javára döntse el a játszmát.

De közben a partnere is lép.

*

A politika sosem csak az adott történelmi pillanatért, tragédiáért felelős, hanem azért a folyamatért végig, amely — egyre inkább elkerülhetetlenül — az ilyen tragédiákhoz vezet.

*

Verekedsz, barátom, de kell az a világ, amelyért verekszel?

Nyisd ki azt az ábrándos szemed, és nézz csak jól körül, hogy nyüzsögnek a szolgálattelkek mindenütt. A *homo serviens*, aki épp attól akar vastagra hízni, hogy kiszolgáltatott. Akinek a kiszolgáltatottság természetes, sőt kívánatos állapota: ha nincs parancsolója, ura, kenyéradó gazdája, sürgősen keres — csinál — magának.

Nem oktanul. Mert ha elég hatalmas urat választ, békén hagyják a többiek. És mert a lerágott csontok közt azért neki is jut egy-egy cubák. A lakáj, az inas, a szobalány, a magántitkár, a tisztii pucér, az irodai altiszt, a kegyelmes úr sofőrje, a főkapitány kurvája félig-meddig már maga is hatalom.

*

Ahol sok a birka — odatalál a farkas előbb-utóbb.

*

Minél szervezettebb egy társadalom, a hatalmi posztra törekvőnek annál kitartóbban kell engedelmeskednie ahhoz, hogy ő is minél többnek parancsolhasson.

*

Taktika? — Egyszerre a ló sem rúg kétfelé.

*

Úgy tesz néha a kappan is tyúk körökben — mintha kakas volna.

*

Nehéz a szajhát megerőszkolni.

De minek?

*

Fortuna szekerének is jót tesz, ha kenik.

*

A szekértoló csakis olyan szekeret tol, amelyen maga is rajta ül.

*

A jó ügyvédnek természetesen ismernie kell a paragrafusok labirintusát, hogy bármely pontjáról biztosan eljusson — a hátsó ajtóhoz.

*

Sírfelirat:

Úgy félt a tüztől — vízbe fült.

*

Könnyű azoknak, akiknek már sokszor volt nehéz.

Nehéz azoknak, akiknek könnyű volt idáig.

*

Az ő koponyája fölött már nem függ Damoklesz kardja.

Ráejtették és eltört.

*

Százezer évvel ezelőtti ősapám ki volt szolgáltatta a természet kénye-kedvének — éhségnek, hidegnek, vadállatoknak —, de megtanult tüzet gyújtani, kőbaltát, hajítófegyvert készített, s a természet nem volt többé fölötte olyan iszonyatos hatalom.

A rabszolgá ki volt szolgáltatta urának, még az életével is korlátlanul rendelkeztek; a jobbágy ki volt szolgáltatta a földesúrnak, egy engedetlen szóért deresre húzhatták; a proletár a tőkének, a munkaerőpiacnak — az emberi haladás legnagyobb vívmányai közt tartjuk számon, hogy ezek az elnyomott osztályok szabadultak a kiszolgáltatottságtól.

És a fasizmus? A pusztító háború?

Vagy éppen a kolera? A tüdőbaj?

Mind, mind a végletes kiszolgáltatottságot jelentette az embernek, és szabadulni tőlük: a haladás világraszóló diadala volt.

Lehetséges, hogy *ez a közös vonás az emberi haladásban*? Amely az ember létezése óta minden történelmi korban érvényes maradt: *szabadulni a természeti és a társadalmi kiszolgáltatottságtól*?

A természet vak erőitől, szeszélyeitől; rabszolgasorttól, jobbágyorsortól, proletársortól, éhségtől, nyomortól, elnyomatástól, jogfosztottságtól, tömegpusztító járványoktól, kórokozóktól, testet-lelket-idegzetet gyilkoló nehéz munkától, háborúktól, tömegpusztító fegyverektől, szennyezett víztől, levegőtől, mérgezett közgondolkozástól, anarchiától, műveletlenségtől, tájékozatlanságtól — *minden létező kiszolgáltatottságtól szabadulni*?

*

Képzeljünk el olyan világot, ahol már nem lenne érdemleges tennivaló. Ahol nincsenek szegények, proletárok, a munkában, a társadalomban kiszolgáltatottak. Mindenki ehét, ihat, amennyi jólesik, írhat, mondhat, ami jólesik, szidhat, akit akar, vallhat olyan eszmét, amelyet akar, imádkozhat azt az istent, amelyik a leginkább a kedvére való. Nincsenek diktátorok, kiskirályok, hatalmaskodók, nincsenek elsőrendű és másodrendű állampolgárok, sem osztály, sem vallás, sem nemzetiség, sem pártállás, sem rang szerint. Nincs kiszolgáltatottság, nemcsak a szokásos változataiban, de semmiféle modern társadalmi kiszolgáltatottság sincs.

Hát nem borzalmas volna azzal a tudattal élni, hogy: semmi érdemleges tennivalóm a világon?

Szerzek még valamit a családi vagyomhoz, bankbetéthez; fél méterrel hosszabb autót tartok, mint az apámé volt; beutazom a világot, végigkóstolom a sülteket, a borokat, a nőket — no igen, ez szórakoztató valameddig. A csömörig. Az unalomig.

Érdemes volna ezért embernek születni?
Még szerencse, hogy nem fenyeget egyelőre ez az összkomfortos világ.
Mit — *egyelőre!* Sohasem fenyeget.

*

Egy ember előtt fölkel a fűszál is — milliók előtt ledűl az ég.

*

Pápa, császár, csendőr soha nem tévedhet.
Legfeljebb is az elődei.

ZSARNOKSÁG

Kerül a szolganépnek zsarnoka.

*

Ősidők óta tudja minden rosszfajta hatalom: a latrok közé vegyítve kell a krisztusokat fölfeszíteni.

*

Legyőzni csak azt lehet, aki lélekben is megadja magát.

*

Ha a zsarnokok uralkodhatnának a gondolon is, sosem vesznének ki a világból.

Am, ha uralkodhatnának az érzelmeken is: a gondolat el sem érne odáig, hogy ők — zsarnokok.

*

Ugyanaz a dolog egyik oldaláról nézve: istentől, néptől, nagy elődöktől örökölt — rendelt — hatalom.

A másik oldaláról: becstelen elnyomás, gyalázatos szolgaság.

De hányan látják ugyanazt a dolgot egyszerre mind a két oldaláról?

*

Bűvös kör:

Minél rosszabb egy rendszer, annál nagyobb az esély arra, hogy gonoszabbakká válnak benne az emberek.

Minél gonoszabbak az emberek, annál elviselhetlenebb maga a rendszer.

*

A paraszt gyürkőzött a természettel, hogy táplálhassa magát és családját, de — akarva-akaratlan — táplálnia kellett a grófjait is meg a rabőreit is, meg azt a tábornokot is, aki majd a fiát a kellő időben, a többi hatszázezerrel együtt a tömegsírba vezényli. A bányász fejtette a szenet a kohónak, a munkás öntötte az acélt, s a társa golyót gyártott belőle a sortüzekhez, a mérnök erős hidakat tervezett, hogy a tankok átkelhessenek a folyón, a nyomdász rakta egymás mellé a türelmes betűt, a tanár tanította a hazugságot, a pap imádkozott a poklok diadaláért. A rossz rendszerben mindenki felelős a közbűnökért, és lehetséges, minél jobb munkát végez, annál nagyobb a felelőssége, mert annál több lánc, kötél és golyó jut embertársainak. A rossz rendszer mindenkit besároz, ha mód van rá, legnagyobb ellenfeleit is — a nyilaske-

resztes főművésznő azzal a Petőfi-verssel, mely a nemzet feltámadásáért íródott, szívesen biztatta a közönségét nemzethalálra.

Kivétel az orvos. Gyógyítja az embereket, s noha a gazembereket is gyógyítja, a tetteikért már nem ő a felelős.

*

Panoptikum:

Diktátor: Rombolkozom, tehát vagyok.

Diplomata: Fondorkodom, tehát vagyok.

Főnök: Zordonkodom, tehát vagyok.

Hivatalnok: Fontoskodom, tehát vagyok.

Író: Zsoldoskodom, tehát vagyok.

Koldus: Rongyoskodom, tehát vagyok.

Paraszt: Szorgoskodom, tehát vagyok.

Szajha: Gombolkozom, tehát vagyok.

Filozófus: Nem gondolkozom, tehát vagyok.

*

Meghallani a hallgatást is, de nem mindenkiét.

*

Az egyéniség mindennapi kenyere: akarom s meglesz. Meglesz, mert elég erős vagyok ahhoz, hogy az anyag, az állat, az ember ellenállását, más szándékú akarátát megtörjem. Vagy akár a magamét, vágynakat, indulatokat magamba fojtva — lásd „önuralom” —; hatalmi élmények nélkül nincs egyéniség.

Már a gyerek próbálgatja hatalmát. Játékain, a kiscicán, az engedelmes tárgyakon, a dörögölöző felnőtteken. A szép nő érzi hatalmát a férfin, sőt még szép nőnek sem kell lenni, még fiatalnak sem, csak okosnak, frigidnek, gátlástalannak; férfi mindig kerül, kiszolgáltatott. Viszont az asszony is ki van szolgáltatva, ha már gyerekekkel körülaggatták. A hajdani szolgálégyény a lónak adta vissza, amit a gazdájának szánt, a szobalány oldalba rúgta a méltósága kedvelt mopszliját — a hatalom élménye nélkül, legalább morzsányi kéje nélkül nem képes az ember elviselni a kiszolgáltatottságot; azt hiszem, ez minden rosszfajta társadalom alaptörvénye. Hamarább kifejthetnéd egy korhatag fatörzsből a gombok micéliumait, mint a korhatag társadalomból a hatalmi viszonyok mindent behálózó szövetét.

*

Minden rosszfajta hatalom legfőbb — sőt egyetlen — *elve*: a fennmaradás.

*

Zsarnoki hatalomnak a szakbarbár az ideálja. Könnyen alattvalóvá, szolgává manipulálható, a szellem hatalmát kártékony politikai akarattal szemben nem képviselheti.

Viszont alattvalókból, szolgálókból csak olyan zsoldos hadsereg szervezhető, amely frontszolgálatra alkalmatlan ma már; nem hogy az emberi haladásnak, de még a civilizációs fejlődésnek sem törheti az utat.

*

A zsarnoki hatalom bűne, ha erőszakkal megalázza az embereket, ámde főbűne, hogy arra készíti őket: önként alázzák meg magukat.

*

A rákra emlékeztet menetirányban is, burjánzásában is: a hegyen-völgyön *hivatalnokosítás*. Ha ez — az inkább gyakorlat, mint elv — diadalmaskodhatna, egyetlen kényelmes Hivatallá válna az ország, a Státus egyistenhitében körmeit piszkáló Hivatallá, melyben az elért eredmény csak zavarná a biztos egzisztenciát, melyet eleve megadott az elért Státus; hivatalnokok mérnék a pultoknál — hivatalnoki hatalomtudattal — a kelkáposztát, a pertlit, a gépzsírt, hivatalnokok okítanak az ifjúságot a katedrákon, s hivatalnokok játszanak a színpadon a *Hamletet* és természetesen a *Csárdáskirálynőt*. És fölremlik a hivatalnoktudós pályája, amint diplomájával együtt megkapja a tudományos Státust, és — óvakodva a veszélyes önálló gondolatoktól — szorgalmasan hágja a tudományos fokozatok számlétráját várva várt nyugdíjaztatásáig. Még költői és írói Státus is elképzelhető, csupán a sportolók okoznának gondot, mint-hogy belföldre akkreditált hivatali rangjukat kevés eséllyel érvényesíthetnék nemzetközi versenyeken.

Mily könnyen áttekinthető, szélcsendes, mindennemű meglepetéstől mentes, a magánemberig s a titkos gondolatokig *lebontva* konszolidált-konzervált világ! •

*

A bürokrata apparátus mindig rafináltabb, mint ügyfeleinek egyik — nagyobbik — fele. És mindig korlátoltabb, mint a maradék.

*

Az öncélú hatalom már csak azért sem adhat igazat ellenfeleinek, mert a saját szempontjából mindig neki van igaza.

De az öncélú hatalomnak csak saját szempontjai vannak.

*

A zsarnokság a felejtésre épít. Bármilyen aljasságra képes abban a reményben — sőt meggyőződésben —, hogy ha nem is sikerülne titokban tartani — majd elfelejtik.

Már csak azért is gyűlöli az irodalmat (nem a szórakoztató lektűrt), mert az irodalom a közösségi emlékek örök ébresztgetője.

*

A hatalom tiszta képlete: a zsarnoki.

Az „igazságos hatalom” a vég kezdete. Noha azt is a hatalom minősíti, mi az *igazság*, föl-kelti mégis az igényt az alattvalókban az igazság keresésére, és ez az igény előbb-utóbb túlnő a hatalmon.

A régi zsarnokok tudták ezt: igazságtalanoknak kell lenniök, hogy féljenek tőlük (ők meg is teheték, a korabeli alattvalók beletörődtek). Mert ha az igazságot akár csak üres jel-szónak használják is, a szembeszegüléshez éppen a bátraknak adnak fegyvert, s éppen a bátrakat szerveznék táborrá így, trónjuk ledöntésére.

*

Zsarnoki hatalomnak a félelem olyan ikerpárja, mint fénynek az árnyék.

*

Kiirtani a zsarnokokat a világból? — Mit érnék vele?

Míg ki nem irtjuk a lelkekből a szolgaságot, mely a zsarnokokat évezredek óta újratermeli.

DOGMÁK, DOKTRÍNÁK

Jelszó, transzparens, zászlófóliat:

Éljen az ESZME — döögöljön a nép!

*

Mi hát a jobb: a gőzösen irracionális, vagy a gőgösen racionális?

— Mi hát a rosszabb?

*

Káderjellemzés:

Valósággal vasember. Könnyen berozsdál.

*

A doktrinérek nagyon hasznos emberek, amíg téziseikkel, ábrándjaikkal, merész képzelgéseikkel ébresztgetik, provokálják a gondolatot. Ám, ha a doktrinát az állampolitika felkarolja, trónra segíti, hatalomhoz juttatja — kész pokol.

*

A politikus doktrinér a legveszedelmesebb fajta hívő. Az egyházak dogmatikusai és vakbuzgó inkvizítorai ma már kevésbé öntevékenyek, s a túlvilági ítélőszékre, a purgatóriumra, a poklora, a mennyországra bízzák a különösen bonyolult s kényelmetlen ügyekben a döntést. De a politikus doktrinér nem hisz a túlvilágban, tehát a poklot, a mennyországot, az ítélőszéket *itt alant, e sártekén* kívánja berendezni, és súlyt helyez rá, hogy mindeme szektorokat élő kortársai-val népesítse be.

*

A doktrinérnek is megvan a maga *kályhája*: az ügyeletes Nagykönyv, az ügyeletes Istenség, az ügyeletes Tézis. Eme bútordarabokat sem általában evilági, sem különösen honi talajhoz nem köti gravitáció; testetlenül lebegnek az űrben, a forma, a fazon, a kivitelezés — minden tetszőleges. Anélkül, hogy téglához, kőhöz, habarcsához nyúlna, a doktrinér tételekből, rögeszmékből, hipotézisekből épít magának lombikvilágot, így aztán őt nem kötik-kötelezik a szurtos valóság tényei; ha valaki, hát ő lehet vakmerő forradalmár-dália.

*

Nehezen fogy azoknak a serege, akik sosem a konkrét helyzetet elemzik, csupán a hittételeket — jobb esetben az elemzéseket. Akiknek az értékrendjében első és mindenekfölötti valamely trónra emelt Tétel, a beszentelt, örökös kiindulási pont. Ebben a lombikvilágban minden, ami tény, való, igaz, csakis annyiban nyer polgárjogot, amennyiben az uralkodó Tétel istenségét igazolja.

Egyetlen *önkiszolgáló* boltta egyszerűsödik a való világ. A teljesség-valóság milliányi színekből, darabkájából bárki válogathat kedvére annyit-amennyit — *önigazolásnak*.

A gombhoz varrt kabát — az „alkalmazott valóság” — elmélete és gyakorlata imponálón forradalminak tetszik, akár gőzösen irracionális, akár mélyhűtött ráció; akár felszögezi a szentképeket a falra, akár leveri onnan. Akár az állami-társadalmi totalitás épülésére gyűjtöget, akár fordítva, az *über*-egyén, a szubjektív abszolútizmus javára: az önkiszolgáló kosárka bizonyosan megtelik ízig-vérig tényekkel — voltaképp mindegy, melyik bal kézzel gyűjtötték a bevalót.

*

A megracionalizált irracionizmus korát éljük. Vagy inkább a *megirracionizált racionalizmus* korát?

A féleszű racionalizmusét?

Végső soron a vulgár-racionalizmus legtermészetesebben irracionizmusba torkollik. A ráció dogmatikusai, a doktrínérek, végtére a legkorszerűbb irracionalisták.

*

Féleszű — remek telitalálata a nyelvnek. Nem az ostoba, az esztelen az igazi őrült, hanem a *féleszű*.

Fél-ráció, fél-racionalizmus?

*

Két féleszű nem tesz ki egy eszest.

*

A dogmatizmus, a doktrínák kritikátlan tisztelete folyamatosan megalázza az ideológiát, minthogy az értelmes emberek önkéntelenül a valósághoz mérik a dogmákat, s így minduntalan híjával találhatnak a szent textusok.

Idővel — éppen az értelmiség s a fiatalság körében — valamiféle ideológia-undor hatalmasodik el.

És elhatalmasodik a tévhit: az ideológia mind hazug, nincs szükség elméletre, eszmékre, világnézetre, ideológiára. Holott csak hazugságokra nincs szükség.

*

Már-már feledésbe merül — nyugodjék békében! — az az idő, amikor a katedrákat a citátumok liturgiája uralta; nemhogy szónoklat vagy vezércikk, de valamirevaló hozzászólás sem nélkülözhetett egy-két textust a közkézen forgó szapora bibliákból.

Csodálatos az idézetek — a textusok — szuggesztiója. Valószínű, az emberiség vallásos előiskolája miatt.

Szavak, csak közönséges — legfeljebb is pernyi hatósugarú — szavak a magunkszőrű halandók szájából, de egyszeriben földöntúli fényt sugároznak s különös erőt ugyanazok a szavak, ha hitelesíti őket a nagy egyéniség fémjele-márkája.

Veszedelmes szuggesztió. „Minden absztrakt igazság frázis lesz, ha bármely *tetszőleges, konkrét* helyzetre alkalmazzák” — így Lenin, aki sokat tett azért, hogy megóvja utódait a textusok igézetétől.

Mint tudjuk, nem sikerült megóvnia utód-bennünket.

Saját fejjel gondolkozni — ez persze minden szellemi teljesítmények, erőfeszítések között talán a legnagyobb. Kivált, ha még sokkal kockázatosabb is, mint a más fejével gondolkozni.

*

A legnagyobb kártevők egyike a kisebbségi érzés: hogy szólhatnék én ehhez hozzá! annyi az okos ember! ha még azok sem tudják! világlenség! Nyugaton is ez van!... stb. stb. Holott a világ, a politika, az emberi gondolkozás, a közvélemény, a sajtó, a művészet — helyel-közzel a tudomány is, kivált, ha társadalmi — tele van ostobaságokkal, félreértésekkel, helytelen értékelésekkel, aránytévesztésekkel. Az ostobaságok olykor szívósan tartják magukat, öröklődnek évtizedekig, érvényben maradnak, míg aztán az idő végképp le nem járhatja őket. S attól fogva senki sem képes megérteni, hogyan szerezhettek olyan feltétlen és általános hitelt annak idején, hogyan vesztették el bűvkörükben józan ítéletüket az emberek. Holott „józan paraszti ésszel” bizony ezek az ostobaságok triumfálásuk idején is áttekinthetők, megítélhetők, helyre tehetők.

Mi, idősebbek, megértünk már néhány olyan korszakot, amikor bármely villamosmeg-

álló alkalmi közönségéből értelmesebb, a való helyzetet jobban áttekintő, a tennivalókat inkább felismerő együtttest lehetett volna összehozni, mint a hatalmat gyakorlók együttese volt.

*

Úgy tetszik, az uralkodó szellemi irányzat rangjára tör minálunk egyfajta vulgáris racionalizmus, mondhatnám: *kisracionálizmus*. Demitizál, deheroizál, deromantizál, dezilluzionál. Mindezt a trónra emelt értelem göggyével, pedig hát a trón előbb-utóbb mindenkit elhülyít — ez alól a törvény alól még a ráció sem kivétel.

Ez a kisracionálizmus helyettesíti be a műveltséget a szaktudással, ez irtogatja szívósan a humán tárgyakat — minden emberközpontút, társadalomközpontút — a tananyagokból. Ez gondoskodott középiskolás fokon, sőt diplomás szinten is a *szociális analfabétizmus* vészesen bővülő utánpótlásáról.

A hamis romantika elleni harc ürügyén ez a vulgárracionalizmus vezet irtóhadjáratot a nemes romantika ellen; ez tölti meg racionális ricinussal — a felnőttek számára is megemészthetetlen fűrészpórral — már általános iskolai történelemkönyveinket is; ez oltogatja bele a nemzet, a nép szeretete helyett a nemzet, a nép iránti közönyt — sőt utálatot — gyerekeinkbe. (Újságlevélből, 11 éves kislánytól: „Először még szerettem a történelmet, de aztán úgy megutáltam, különösen a magyarokat... Azok csak mászkáltak erre-arra... Nem tudtak semmit.”)

*

Érzelmi világunk tele illúziókkal; a szerelem, a hit, a művészet, a szépség, az eszmény — mennyi illúzió!

Mint a délibáb vagy a szivárvány.

Mint a napkelte vagy a napnyugta.

Valóságnak tetsző látszat. (Értelmező Szótár.) Megvizsgálók nagyítóval egy Csontváry-képet, s látom a vászonra fölkent festék ragyait, rücskeit, repedéseit — illúziók nélkül látom. A vászon, a festék mind vitathatatlan tárgyi valóság, maga a kép — tömény illúzió.

A szerelem is egészen más illúziók nélkül. Költők, írók könyvtárakat írtak össze róla, pedig lám csak, ha illúziótlanítjuk, a biológiai tankönyv egyetlen kurta fejezetében összefoglalható, értelemszerűen körülírható.

A zászló is más. Csak bot és vászon.

Van itt dolog, ha az életünkből az illúziókat ki akarjuk irtani!

Sajnálatos, hogy nem annyira a tudatból, a tudományból irtogatjuk. Ahol pedig valóban gyomnak számít az illúzió, mint a vetésben a pipacs. De mintha sokkal elszántabban irtogatnánk az érzelmekből s a művészetekből az illúziót — a virágoskertből a virágot. Ahol is viszont a lapos okoskodások krumplibokrai számítanak gyomnak, a kiirtott virágok helyére telepítve, a virággyak közepén.

Melyik a rosszabb? A valóságot mímelő illúzió a tudatban, vagy az illúzióktól végképp megkopasztott valóság — az érzelmekben?

*

Nem túlzottan korán, erőltetett ütemben és fölös arányban terhelünk mi rá minden leckésített a még zsenge értelemre? A tapasztalatot még nélkülöző tudásra? A még képlékeny fogalmakra? Minél szárazabban, tárgyilagosabban, tudományosabban?

Hiszen ez még a matematikában sem az ő nyelvük! Hátha még ha az élet zöld aranyfáját is elsárgult préselményekben kapják!

Vajon meg lehet egyáltalán alapozni a történeti szemléletet-műveltséget ennyire *csak* a ráció nyelvén? S a szociális kultúrát?

Nem válik így nyögvenyelős, megemészthetetlen *tananyaggá* még a *Toldi* is? 1848 márciusa is? A valamikor legkedvesebb tantárgyak közé számító történelem, irodalom?

Hová sikkad a vonzó, *nemes* romantika a történelemből? A mozgalomból? A jelenből, a jövőből? Hová a torokszorító szépség a versből, regényből, filmből, művészeti alkotásokból, ha tananyagként szinte csak egy dimenzióban közvetítjük: megracionalizálva?

*

Nem csupán a tömegeknek, még az intellektueleknek is többnyire fügefalevél a ráció. Afféle szolgál, lakáj, cseléd: a primitív indulatok, érzelmek, szenvedélyek, szándékok igazolására készséggel gyártja az ideológiákat. Avagy a már beszentelt ideológiákat készséggel magyarázza, alkalmazza, szabja át méretre, divatosra, kényelmesre. Ehhez még csak varázsszókat sem kell kimondania, sőt a szándék is elmaradhat, tudat alatt képződnek az „alkalmazott ideológiák”, többnyire el sem jut a tudat felszínéig, hogy ezek rendelésre — öngazolásra — készültek.

*

Mindinkább az derül ki: nem bízhatunk a rációban az ösztönök rovására. A vak ösztönök a társadalmi és a magánéletben olykor sokkal-sokkal előrelátóbbnak bizonyulnak, mint a gőgös ráció.

*

Elveinket ne szabjuk a körülményekhez. De vegyük számba: a körülményeket, a lehetőségeket sem igen lehet elveinkhez szabni.

Marad nekünk a hídépítés elvek és lehetőségek közt.

*

Az irracionális (olykor éppen racionalizmusnak álcázva) akkor hódít legerőteljesebben a köz- és magánéletben, a köz- és magángondolkodásban, amikor a pillanatnyi és partikuláris érdekek szembe kerülnek a közösség távlati érdekeivel.

Ilyenkor irracionálisba menekülnek a legtisztább, a legvilágosabb érvek elől is az érdekeltek, ott keresnek menedéket, öngazoló ideológiát. Leginkább a gyengébb jelleme, a nyitottságra, a tárgyilagosságra, az önálló ítéletre képtelenek. Minél vitathatatlanabb a tény, az érv, amely életfelfogásuknak ellentmond — annál inkább fejüket vesztik.

*

A türelmetlen szerepforradalmár megbocsáthatatlanul sokat árt az emberi haladásnak azzal, hogy a megvalósításra még félérett eszményeket sorra bemocskolja — kompromittálja — a nép előtt. Voltaképp a legostobább reakciónak szállítja a municiót, az ellenérveket. Megtöri, újra meg újra évtizedekkel visszaveti a társadalmi-gondolati-érzelmi fejlődést, minthogy az önmotogató produktív közben bemocskolt eszmények nemcsak vonzásukat veszítik el, de éppenséggel taszítanak.

*

A doktréner eleve irtózik a tömegetől, tehát demokrata sem lehet. Eleve nem tájolja be magát a kor valóságára, tehát a kor valóságát igyekszik rákényszeríteni — kivált ha van hozzá hatalma is —, hogy tájolja be magát az ügyeletes Tézisre, a torony gombjára. Eleve irtózik a vitától, nem lévén az „elmaradott tömeget” meggyőző érvei, tehát — mihelyt van annyi hatalma — befogja ellenfelei száját.

*

Egy politika margójára:

Kifordítom, befordítom — rongyos fuszeklinek a visszája sem új.

*

Feltűnő, milyen törvényszerűen zsákutcába viszi a tömérdek költséggel, nagy reményekkel indított vállalkozásainkat is az *egyszempontúság*. S elmaradhatatlan szövődménye — így nevezhetném — a *csőlátás*, amikor a vállalkozás — a koncepció, a doktrína — hívei, szerelmesei, rajongói csak azt hajlandók észrevenni, számon tartani, ami őket igazolja, de kiesik a látószögből minden érv, tény, veszejel, ami ellentük bizonyít.

*

Nem tudom komolyan venni azokat az elméleteket, amelyek az érdekviszonyok roppant sok rétegű, sokszínű, sok szálú szövetéből egyetlen szálát kifejtve, minden eseményt arra fűznek föl: az osztályérdekre — pontosabban: az utólag, évszázadok távlatából elképzelt osztályérdekre.

Dimenzióitól megfosztott, laposra spekulált világ ez.

*

Kitűnő terepe, bő termőtalaja a doktrínáknak: a *jövő*.

Mint minden olyan terep, melyen az elmélet nem találkozhat szemközt a valósággal, nem ütközhet belé, nem karambolozhat vele, amelyen tehát nincs alávetve a gyakorlat próbájának. Az ide fölépített Tétel mintegy a területenkívüliség jogait élvezi. Bírálhatatlan istenséggé fölgloriázható, beszentelhető.

*

Kedvelik a doktrinérek az *extrapolációt*. Ha idézünk egy-két tényt, valószerűsítünk egy irányzatot — „trendet” —, utána egy sikkes mozdulat, máris az *ellenőrizhetetlen* imaginárius mesevilágban vagyunk. Az elmélet, a gondolati kísérletek főztjeit ott nem minősítheti a gyakorlat próbája. Lehet főzőcskézni — kétes sikerű kóstolóktól menten —, akár sosemvolt receptek szerint is biztos a siker.

*

A doktrinér tézisek közös jellemzője, hogy a valósággal, a gyakorlattal *nem szembesíthetők*.

Legtermészetesebben a doktrinér a — sosemlesz — holnaputánra apellál. Cáfolat nem lévén, ténynek veszi a hipotézist, s úgy következtet belőle a *jelenbe* — visszafelé.

Ha netán a mában helyezi el a hipotézisek láncsorát, bizonyos, hogy a gyakorlatban ellenőrizhetetlen.

Avagy megtesz egy — elvben talán elfogadható — tételt, viszonyítási pontnak. Nem tagadja, hogy ez a tétel „ma még” messze esik a valóságtól, mégis úgy építi rá koncepcióit — lásd: női emancipáció —, mintha valóság volna.

*

Mármost miből induljunk ki: az *eszményi* feltételekből vagy a *valóságosakból*?

Félelmes gyakorlatunk van abban, hogy a torony építését mindig a torony gombjánál kezdjük el, magasröptű terveink, reményeink, ábrándjaink csúcsein — sohasem az alapozásnál, a szilárd talajon. Holott csakis onnan lehet eljutni — ha egyáltalán el lehet jutni — a torony gombjáig.